

דף שבועי

בס"ד

פרשת בלק, תשפ"ה, מספר 1626

בלעם – מקוסם מקלל לנביא מברך יצחק ברנד

עם הזקנים, חרה בו אף ה': "וַיַּחַר אֵף אֱלֹהִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא", ודייקא "הולך הוא" – "ברצון, מתאוה לקללם, אף על פי שהיה יודע שאין הק' רוצה" (רשב"ם כב:כב). בלעם ביקש לכפות את רצונו על רצון ה', כדרכו של איש המאגיה-הקוסם.

במהלך המפגשים עם בלק, בלעם מתגמש והולך. אט-אט חודרת אליו ההכרה שעליו לעשות את רצונו כרצון קונו, והוא מבהיר לבלק: "הִנֵּה בָאתִי אֵלֶיךָ עֲתָה הִיכּוֹל אוֹכַל דִּבֶּר מְאוּמָה? הַדִּבֶּר אֲשֶׁר יֵשִׁים אֱלֹהִים בְּפִי אֶתוֹ אֲדַבֵּר" (כב:לח). כך הוא גם פותח, לאחר מכן, את נאומו הראשון: "מָה אֶקַּב לֹא קָבָה אֵל וּמָה אֲזַעַם לֹא זָעַם ה'" (כג:ז-ח). גם בנאום השני הוא מצהיר באופן גלוי ונחרץ על גבולות כוחו כקוסם בעמידתו מול ישראל ולפני ה':

לֹא אִישׁ אֶל-וַיִּכְזֹּב וּבֶן אָדָם וַיִּתְּנָחַם הֵהוּא אָמַר
וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדַבֵּר וְלֹא יִקְמֶנָה. הִנֵּה בֶרֶךְ לִקְחָתִי
וּבֶרֶךְ וְלֹא אֲשִׁיבָנָה... כִּי לֹא נַחֵשׁ בַּיַּעֲקֹב וְלֹא
קָסַם בַּיִשְׂרָאֵל... (כג:יט-כג).

בלעם קובע שהוא אינו יכול לשנות את רצון ה' האומר ועושה, גוזר ומקיים. רצונו של ה' לברך את ישראל הוא אפוא סופי ומוחלט, ולא ניתן להשיב את ברכתו לאחור. כל זאת משום ש"לֹא נַחֵשׁ בַּיַּעֲקֹב וְלֹא קָסַם בַּיִשְׂרָאֵל".

לצד הכרתו של בלעם בעליונות הא-ל, בשני הנאומים הראשונים ניכר שהוא מעוניין מצידו לקלל את ישראל, והוא מצר על כוחו המוגבל מול ה' ("מָה אֶקַּב... וּמָה אֲזַעַם"; "וּבֶרֶךְ וְלֹא אֲשִׁיבָנָה"). הוא מתחיל לסור מרע, אך עדיין איננו עושה טוב. המהפך המוביל אותו מ"קוסם" ל"נביא" מתרחש בשני הנאומים הבאים. עוד בטרם הוא נושא את הנאומים הללו, מתואר השינוי הדרמטי שמתחולל בעולמו הנפשי והדתי של בלעם:

וַיֵּרָא בָלָעָם כִּי טוֹב בְּעֵינָי ה' לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל
וְלֹא הֵלֵךְ כְּפָעַם בְּפָעַם לִקְרֹאת נְחָשִׁים וַיֵּשֶׁת אֶל
הַמִּדְבָּר פָּנָיו. וַיֵּשֶׂא בָלָעָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת

בלעם – נביא היה או קוסם היה? לכאורה, שני כתובים הם המכחישים זה את זה. מצד אחד הכתוב מעיד בו שהוא "שֹׁמֵעַ אִמְרֵי אֱלֹהִים" (במ' כד:טז) ו"מַחֲזֶה שְׂדֵי יַחֲזָה" (שם:ד), ולפי מדרש חכמים אפשר שדרגת נבואתו הייתה כדרגת נבואת משה, ושמה אף יתרה עליה.² מצד אחר הוא "קוסם",³ ש"הֵלֵךְ כְּפָעַם בְּפָעַם לִקְרֹאת נְחָשִׁים (=קסמים)" (במ' כד:א). במחשבה המקראית השילוב שבין נביא לבין קוסם אינו מסתבר; נראה ששני הפכים הם, ואינם יכולים לדור בכפיפה אחת. הנביא מצוי בעמדה פסיבית מול א-להיו – כשומע וכחוזר. מנגד, הקוסם הוא איש מאגיה, המבקש להפעיל את האלים באמצעות לחשים וקסמים.⁴

מסתבר שבלעם עבר תהליך ארוך ורב שלבים, המתחיל בהיותו קוסם, ומתפתח עד הגיעו לדרגת נביא.⁵ כאשר באו אליו זקני מדין וזקני מואב "וּקְסָמִים בָּיָדָם" (במ' כב:ז), הם ביקשו לשכור את שירותיו כקוסם. ככזה, בלעם סבור היה שיש בכוחו להפעיל את א-להים. אומנם, באופן גלוי הצהיר בלעם כלפי הזקנים: "וְהִשְׁבֹּתִי אֶתְכֶם דָּבָר כְּאֲשֶׁר יִדְבֹּר ה' אֵלַי" (שם:ח), וכן: "וְעֲתָה שָׁבוּ נָא בָּזָה גַם אֲתֶם הַלְיִלָה וְאֲדַעָה מָה יִסֹּף ה' דָּבָר עִמִּי" (שם:יט), כביכול הוא כפוף למלכו של עולם. ברם, בסתר ליבו זמם בלעם לשלוט ברצון ה'. מן הטעם הזה, אף שהותר לו ללכת

* פרופ' יצחק ברנד, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.

1 במ' כד:ד וכן שם:טז. גם בכתובת דיר עלא (שורה 1) בלעם מוגדר "אש חזה אלהן". לתעתוק ולתרגום של הכתובת, ראו: Baruch Levine, *Numbers 21-* 36 (Anchor Bible; New Haven: Yale, 2000), pp. 241-263.

2 ראו ספרי דברים, שנו; במדבר רבה (וילנא), פרשה יד, כ. 3 יח' יג:כב: "וְאֵת בָּלָעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם הָרְגוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחֶרֶב אֶל חֻלְלֵיהֶם".

4 ראו, למשל, י' קויפמן, *תולדות האמונה הישראלית* א-ג, ירושלים ות"א תשל"ב, עמ' 351-350.

5 כפי שכבר רמז אברבנאל לבמ' כב: "שיצא ממדרגת הקסם ובא למדרגת הנבואה".

שוצפים מים רבים, מי נחלים ונהרות, בהם טובלים אוהלי יעקב ומשכנות ישראל:

מה טבו אהליך יעקב משכנותיך ישראל. כנחלים נטיו כגנת עלי נהר פאהלים נטע ה' פארזים עלי מים. יזל מים מדליו וזרעו במים רבים (כד:ה-ז).

בנוסף, בנאום זה מתואר שלב מתקדם יותר של התבוסה שישראל מנחילים לאויביהם; בנאום השני, הארי אוכל את טרפו ושונה את דם החללים שהפיל. בנאום השלישי, הארי מכלה את טרפו עד תום: "יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם וחרציו ימחק" (כד:ח). לאחר אכילת הבשר יבוא תורן של העצמות ושל חיצו הציד שנותרו לצדן. עתה, לאחר שהטרף הסתיים, באה מנוחה ליגע ומרגוע לעמל: "כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו" (כד:ט). הארי שקם והתנשא בנאום הקודם, עתה הוא שוכב ושקט – "מי יקימנו".

בנאום הרביעי הנבואה מתפתחת, ועתה היא חורגת מגבולות הזמן והמקום הקרובים: "אךאנו ולא עתה (בזמן) אשורנו ולא קרוב (במקום)" (במ' כד:יז). בנאום זה, שלטון ישראל בעמים מתפרס על "כל בני ש"ת" (שם:שם) – אדום ומואב, עמלק ואשור ועד צים ופתיים.⁷

בלעם – הקוסם שהפך נביא – הולך ומתעלה, ונאומו האחרון הוא נבואה מרחיקת ראות, שאין כמותה בתורת משה. זוהי נבואה לימות המשיח, כדברי הרמב"ם:

אף בפרשת בלעם נאמר (המשיח) ושם נבא בשני המשיחים, במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל מיד בני עשו, ושם הוא אומר: אראנו ולא עתה – זה דוד, אשורנו ולא קרוב – זה מלך המשיח.⁸

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ישראל שכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים (כד:א-ב).

צא ולמד: בשני הנאומים הראשונים ניסה בלעם לקלל את ישראל, והלך "לקראת נחשים". רק בפעם השלישית ויתר בלעם על ניסיונות אלה, ולא הלך "כפעם בפעם" – כמו בפעם הראשונה ובפעם השנייה – לקראת הנחש והמאגיה.

אכן, בשני הנאומים האחרונים בלעם אינו פונה בתחילה לבלק.⁶ הוא גם אינו מתנצל על כך שאינו מקלל. הנאומים השלישי והרביעי פותחים ב"הכרזת עצמאות", לפיה בלעם הוא בעל הדברים שייאמרו באמצעות נבואה. כך בנאום השלישי: "נאם בלעם בנו בער... נאם שמע אמרי אל אשר מחזה ש-די יחזה נפל וגלוי עינים" (כד:ד). ויתר על כן בנאום הרביעי: "נאם בלעם בנו בער... נאם שמע אמרי אל-ל וידע דעת עליון מחזה ש-די יחזה נפל וגלוי עינים" (כד:טז). כאן נוסף בכותרת "וידע דעת עליון".

משלו של בלעם מתפתח אפוא מנאום לנאום. בתחילה הוא בא מתוך מאבק פנימי, והברכה לישראל היא כבושה ועצורה. מסבב לסבב, בלעם משתחרר מכבלי הקוסם, והוא זוכה, מתוך חירות נבואית, לברכה הולכת ושופעת לישראל.

הנאום הראשון קובע את מעלתם של ישראל – את נבדלותם מן העמים, ולמרות זאת את מספרם הניכר:

כי מראש צרים אךאנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישפן ובגוים לא יתחשב. מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל (כג:ט-י).

מעלה ויתרון, על דרך השלילה – יש כאן. ברכה לשפע או להצלחה – אין כאן.

גם הנאום השני פותח בהקדמה ארוכה, על דרך השלילה: אין בישראל דבר חטא, אלא ה' הוא מלכם ומושיעם:

לא הָבִיט אֶנּוּ בַיעֲקֹב וְלֹא רָאָה עֵמֶל בְּיִשְׂרָאֵל, ה' אֶל־הָיָו עֲמוֹ וְתִרְעַת מֶלֶךְ בּוֹ. אֶל־מוֹצִיאֵם מִמִּצְרַיִם כְּתוּעַפֹּת רָאָם לוֹ (כג:כא-כב).

לפיכך, לא ניתן לקללם באמצעות נחש או קסם ("כי לא נחש ביעקב ולא קסם ביישראל" שם:כג). גם כאן אין ברכה לעתיד, כי אם ציון מעלתם של ישראל. רק לבסוף, בפסוק אחד תבוא ברכה לעתיד: "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל-ל" (שם), וזוהי: "הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה" (שם:כד) – ברכת גבורה וניצחון במלחמה.

אם בשני הנאומים הראשונים הברכה קמוצה ומוגבלת, הנאום השלישי שופע ברכה והצלחה. ברקע

6 השווה לנאום הראשון: "וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם" (כג:ז). וראו גם בנאום השני: "וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפר" (כג:יח).

7 היושבים בא"י הם. ראו אבן עזרא ובכור שור. כתבים הם בני יוון (בר' יד) ומושבם בצור ובצידון (יש' כג:א, יב; יח' כז:ו), הנחשבים כמקומות מרוחקים (יר' ב:י).
 8 רמב"ם, הלכות מלכים יא, א.

